

УДК 159.923.2

Щербатюк Б. А.,

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної психології,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
E-mail: dana-ch@bigmir.net

Стахмич О. В.,

студентка 4 курсу факультету психології,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
E-mail: olya123_k8@ukr.net

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЦІННОСТЕЙ У СТРУКТУРІ ПОЧУТТЯ ВЛАСНОЇ ГІДНОСТІ

У статті представлено спробу дослідити ціннісну природу почуття гідності, розглянуто основні цінності та їх закономірні зв'язки з іншими компонентами почуття власної гідності.

Ключові слова: почуття гідності, цінності, ціннісна природа.

The article presents an attempt to examine the value nature of dignity, and the basic values of the relationships with other components of self-esteem.

Key words: dignity, value, value nature.

Постановка проблеми. Осмислення поняття «гідність» сягає сфери людської моралі з такими її базовими утвореннями, як справедливість, повага до життя, інших людей, доброзичливість, благородство та ін. Гідність є традиційною духовною цінністю, однак її конкретне розуміння і роль у розвитку особистості історично зазнали істотних змін [6]. Аналіз психологічної літератури (С. І. Білозерська, В. І. Житарюк, М. Г. Іванчук, Р. В. Павелків та ін.) дозволив визначити наступні особливості становлення моральної самосвідомості, які детермінують розвиток моральних почуттів: виникнення глибинно-психологічних механізмів моральної самоідентифікації; розвиток моральної рефлексії; поява здатності аналізувати свої дії на основі моральних критеріїв, що обумовлює розвиток моральної самооцінки; актуалізація мотивації своєї поведінки моральним змістом, почуттям обов'язку, альтруїстич-

ними установками; виникнення усвідомленого прийняття соціальних вимог тощо. За І. Д. Бехом, почуття гідності – це усвідомлення особистістю своєї самоцінності та емоційно-ціннісне переживання нею сукупності своїх моральних цінностей [1]. У понятті “гідність”, згідно позиції В. В. Рибалки, відображається самоусвідомлення й переживання людиною своєї індивідуальної, інтимної цінності [4].

Переживання своєї цінності як умовної/безумовної, відбиваючись у значущості самоповаги, проявляється в особливостях емоційної реакції на ситуації, що інтерпретуються як пов’язані з “почуттям власної гідності”. Ставлення до самоповаги як до найвищої цінності підсилює переживання спокою і задоволення від таких ситуацій, висока значущість - викликає гострі переживання задоволеності або досади залежно від прогнозу вирішення ситуації, середня значущість пов’язана зі страхом і розгубленістю в таких ситуаціях, низька - зі спокоєм. Найбільш гострі емоційні переживання відчувають люди з низькою самооцінкою власної гідності. Люди з високою самооцінкою даної якості реагують на ситуації загрози гідності менше, ніж на міру достоїнності своєї поведінки [2, 3, 7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психологами неодноразово здійснювалася спроба описати портрет людини з почуттям власної гідності, яка цінує думки інших, але при цьому, живе своїм розумом (Ч. Кулі), високо цінує себе (Т. Шибутані), сприймає себе й свої вчинки цілісно та усвідомлено (Дж. Хетті), їй притаманні шляхетність намірів, вірність обов’язку, самостійність і незалежність мислення, віра у себе, здатність захистити й зберегти власну гідність (В. І. Гарбузов), вона поважає себе, правдива перед собою, володіє сумлінням, здійснює самоконтроль (В. В. Рибалка). В процесі теоретичного аналізу виявлено, що почуття власної гідності особистості – це моральне почуття, яке кристалізує емоційно-ціннісний компонент у структурі моральної самосвідомості особистості й переживається у формі емоційно-ціннісного ставлення людини до себе як до унікальної особистості, достойної поваги інших та проявляється у самоконтролі своєї поведінки, спрямованої на здійснення відповідних вчинків для утвердження й підтримки себе як особистості.

Виділення невирішених раніше частин проблеми. Незважаючи на те, що певні аспекти даного феномена знаходили своє відображення в вищезазначених концепціях, неоднозначність його розуміння у психології, відсутність спеціальних загальнопсихологічних досліджень, предметом яких була б його психологічна специфіка і структура в осіб юнацького віку, засвідчують недостатню розробленість даної теми. У зв’язку з цим важливо розкрити зміст психологічних чинників, які

взяті у своїй єдності та суперечливості і виступають рушійними силами розвитку особистості, встановити складові такого психологічного феномену як почуття гідності.

Метою статті є теоретико-емпіричне обґрунтування ціннісної природи гідності в осіб юнацького віку.

Виклад основного матеріалу. Емпіричне дослідження почуття гідності як самоповаги та ціннісної орієнтації проведено на базі Київського національного університету імені Тараса Шевченка. У дослідженні взяли участь студенти різних спеціальностей (психології, історії, журналістики) віком 18-21 року. Загальна кількість досліджуваних склала 60 осіб, серед яких 30 осіб 2 курсу та 30 осіб 4 курсу.

Методи та методики, що використовувались у дослідженні:

1. Теоретичний аналіз, синтез, узагальнення наукових праць з проблем почуття гідності особистості.
2. Емпіричні методи (Тест-опитувальник самоствавлення (ОСО) Століна-Пантелеєва, ціннісний опитувальник Шварца).
3. Математико-статистичні методи: описова статистика, кореляційний аналіз за допомогою програми SPSS 15.0 for Windows.

Юнацький вік характеризується збалансованим розвитком когнітивного й емоційного компонентів самоствавлення. Складаються відносно стійкі уявлення про себе, як цілісну особистість, відмінну від інших людей за рахунок пріоритетних цінностей. Ми вибрали самоповагу як основний елемент, за яким і будемо оцінювати як структурний компонент почуття гідності [3].

За результатами оцінювання рівня самоповаги особистості ми отримали, що 76,66% 2 курсу та 83,33% 4 курсу мають високі показники самоповаги (50 та вище) та 23,33% 2 курсу та 16,66% 4 курсу – низькі показники самоповаги.

Таким чином, в осіб юнацького віку переважає високий рівень поваги до себе. Слід також зазначити, що в осіб юнацького віку 18-19 років (2 курс) переважають надвисокі показники близько 90 балів і вище, а усереднені показники (50-75 б.) майже відсутні. У 4 курсу кількість усереднених та надвисоких показників зрівняна.

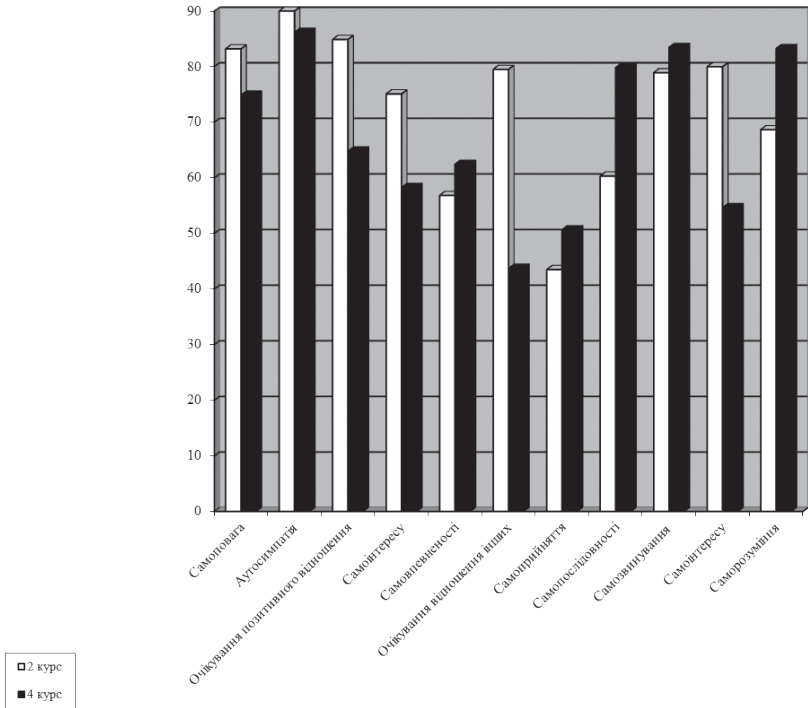


Рис. 1. Середні показники шкал самоствавлення за опитувальником Століна-Пантелєєва (N=60)

Зростання усвідомленого ставлення до себе віде до того, що знання про себе починають регулювати і впливати на власні емоції, що адресуються власному «Я». З високою самоповагою особистість вважає себе не гіршою за інших, вірить у себе й у те, що може виправити свої недоліки. Позитивне стійке самоствавлення юнацького віку лежить в основі віри людини у свої можливості, самостійності, енергійності, пов'язане з готовністю до ризику, оптимізмом відносно очікувань успішності своїх дій у ситуації невизначеності. Молодь з чітко вираженою самоповагою менш поглинена своїми внутрішніми проблемами.

Низька самоповага виявлена у 16-23% досліджуваних, що характеризується стійким почуттям меншовартості, соціально пасивною поведінкою особистості.

Для студентів з негативним самоствавленням типова загальна нестійкість образів «Я» і негативних думок про себе. Вони більше за інших схильні «закриватися» від суспільства, болісно реагують, якщо в

них щось не виходить у роботі або якщо вони виявляють у собі якийсь недолік. Таке самоставлення спонукує їх ухилятися від будь-якої діяльності, в якій є елемент змагання. Такі юнаки і дівчата часто відмовляються від досягнення поставленої мети, тому що не вірять у власні сили.

Водночас, низька самоповага є джерелом різних труднощів у спілкуванні, оскільки молодь з таким ставленням до себе заздалегідь упевнена в тому, що оточуючі погано до неї ставиться. Проблема гідності, цінності свого “Я” майже повністю поглинає увагу суб’єкта, у зв’язку з чим рівень активності людини надмірно підвищується, ускладнюючи тим самим вибір адекватного способу взаємодії, його поведінка стає ригідною.

Узагальнені результати шкал самоставлення: високі показники виявлено у досліджуваних студентів юнацького віку з високою самоповагою за шкалою самовпевненості – 77%. На нашу думку, це свідчить про ставлення до себе, як до впевненої, самостійної, вольової та надійної людини, яку варто поважати.

Теоретичний аналіз вивчення впливу ціннісної складової на структуру почуття гідності виявив, що дослідження цінностей може проводитися на двох рівнях аналізу: на рівні особистості (індивідуальних відмінностей) та на рівні особистості (індивідуальних відмінностей). У даному випадку одиницею аналізу виступає особистість. Для окремих людей (індивідів) цінності являють собою мотиваційні цілі, які слугують керівними принципами в їхньому житті; на рівні культури (відмінностей у соціальній культурі). Аналіз цінностей на рівні соціальної культури (відмінностей у соціальних нормах, звичаях і традиціях соціальних груп). У даному випадку одиницями аналізу стають соціальні групи. Цей рівень дослідження має місце тоді, коли цінності характеризують соціальну культуру суспільства або групи людей, а також при розгляді того, що є загальним для всіх людей, що складають дану культуру, коли аналізуються абстрактні ідеї про те, що добре, правильно і бажано в суспільстві або ж обмежується соціальною групою.

За результатами оцінювання різних ціннісних характеристик за методикою Шварца ми проаналізували міру прояву цінностей у студентів з високою самоповагою.

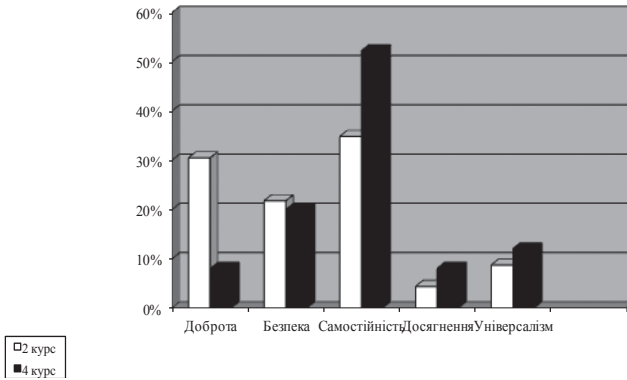


Рис. 2. Міра вияву цінностей у студентів з високою самоповагою

Для досліджуваних з високим рівнем самоповаги важливі такі характеристики як доброта, безпека, самостійність, досягнення та універсализм, які виражаються і на рівні нормативних ідеалів, і на індивідуальному рівні. Подібні якості є загальними для саморозвитку. Для студентів 4 курсу найвищих показників набрала самостійність (52,17%), а для студентів 2 курсу - доброта (30%) та самостійність (34,78%). Це проявляється в зв'язку з подіями, які почалися у 2014 році та продовжуються до теперішнього часу (Революція Гідності, мужнє протистояння вояків із зони АТО та консолідація татар на території нашої держави), що і визначають таку поведінку молодого покоління.

Теперішня людина прагне до безпеки свого життя, але в нинішніх умовах тяжіє до самостійності, адже це і забезпечить їй своєрідну безпеку (наприклад, матеріальну). Доброту можна розглядати як особливу ментальну якість нашого народу. Її більша значущість для студентів 19-20 років визначається тяжінням до людських ідеалів та недостатністю негативно сприйнятого досвіду.

На індивідуальному рівні не існує чітких меж між важливими для особистості характеристиками. Це можна пояснити тим, що для активної та виконавчої діяльності не існує принципових позицій щодо позитивних якостей та їх неприйняття, якщо це не стосується усвідомленого радикального настрою згідно з минулим негативним досвідом.

Для студентів з низькою самоповагою характерні такі пріоритетні цінності як гедонізм, доброта, безпека та самостійність. Гедонізм, прагнення швидкого задоволення як головна цінність характерна тільки для людей з низькою самоповагою, має високі показники у студентів

і 2 курсу (42,85%), і 4 курсу (40%). Кількісне значення самостійності студентів 4 курсу (40%) пояснюється бажанням незалежності, пошуком власного шляху та відокремленням від батьків.

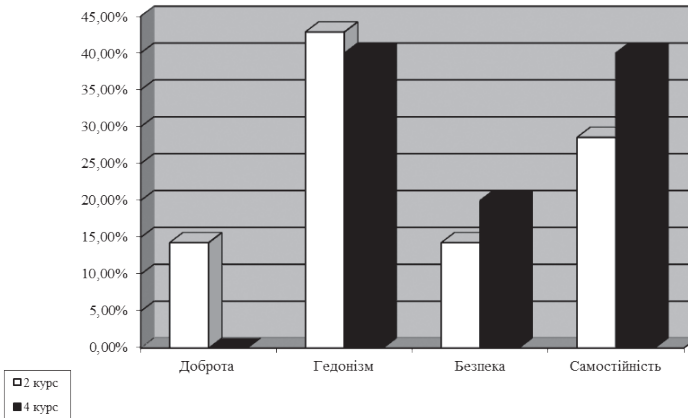


Рис. 3. Міра вияву цінностей у студентів з низькою самоповагою

Слід зазначити, що ці цінності є значущими лише на індивідуальному рівні, адже на рівні нормативних ідеалів вони піддаються тиску з боку соціуму і не є вираженими. Потрібно детальніше розглядати абсолютну не схожість вибраних відповідей, наприклад: пріоритетна (перша) позиція та остання позиція однієї і тієї ж цінності на рівні нормативних ідеалів та індивідуальному рівні. Така характеристика як доброта займає перше місце в списку ціннісних орієнтацій нормативних ідеалів та останнє – на індивідуальному рівні. Цей зв'язок адекватно-логічного ставлення під впливом соціальної моралі та істинного бачення картини світу індивіда зустрічається не раз у відповідях, що є джерелом неусвідомленого конфлікту та незбалансованого самоставлення. Рівень усвідомленості власної поведінки та нестійкість її прояву щодо зовнішніх умов та обставин – проблема гідності як самоставлення. Адже гідність інтегрована ціннісною природою, отже, і залежить від того, яка її роль у житті особи.

Отже, ми виявили, що самостійність, досягнення та універсалізм є головними характеристиками людей з високою самоповагою, адже саме ці якості потрібні для успішної активної діяльності та адекватного світосприйняття. Самостійність активує внутрішнє бажання руху вперед, у пошуках нових можливостей та ідеалів, досягнення є самоціллю та почерговим етапом до нових вершин, а універсалізм можли-

вий тільки в тому випадку, коли людина позитивно сприймає, адекватно оцінює свої можливості та може їх використовувати.

Вибір пріоритету безпеки характерний для всього молодого покоління, що зумовлено теперішньою ситуацією в Україні (проведення антитерористичної операції), а доброта є наочним прикладом усвідомленої ментальної риси характеру, яка переросла в спосіб та сенс життя.

Єдиною оригінальною цінністю у студентів з низькою самоповагою є гедонізм. Зрозуміло, що люди, які недостатньо розуміють себе, не поважають власне Я та занижують власні можливості, будуть намагатися компенсувати відсутність цих чинників постійними задоволеннями.

За результатами кореляційного аналізу було встановлено наступні позитивні зв'язки:

- між загальним самоствавленням, інтегральною шкалою Століна-Пантелеєва, та самостійністю як цінністю на індивідуальному рівні ($r = 0,750$). На нашу думку, це пояснюється тим, що чим краще особистість ставиться до себе, позитивно сприймає себе, тим більше вона прагне до самостійності, вірить у власні сили, адекватно оцінює світ та здатна до адаптування;

- між інтегральною шкалою та цінністю універсалізму на індивідуальному рівні ($r = 0,806$). Подібна ситуація пояснюється тим, що у перехідному етапі між дитинством та дорослим життям, коли запускається процес пошуку себе та самоактуалізації, студентам легше співіснувати з зовнішнім середовищем, будучи гнучким до його подразників та проблемних ситуацій, що і забезпечує наявність адекватно вираженого самоствавлення як можливості об'єктивно оцінювати свої сили та їх адекватне використання;

- між самоповагою та самовпевненістю ($r = 0,736$), самоповагою та ставленням людей ($r = 0,909$), самоповагою та самокерівництвом ($r = 0,807$), самоповагою та саморозумінням ($r = 0,920$). Це визначається тим, що самоповага є ключовим елементом у структурі самоствавлення, а також ланкою зв'язку, внаслідок чого вона є базою для розуміння почуття власної гідності.

Висновки. Отже, розглядаючи самоствавлення юнаків та дівчат в нашому дослідженні, ми визначили головним структурним елементом почуття гідності не просто самоствавлення, а самоповагу як критерій емоційно-цінносного визнання своїх чеснот. Ціннісна природа гідності обумовлює регулюючу функцію, яка, по-перше, визначає людині набір значущих базових установок, імперативи поведінки, сукупність якостей, які мають проявлятися назовні, створюючи деякий імідж; по-друге, позначає межі допустимих емоційних проявів і вказує на необхідність врахування енергетичної сторони даного феномена (ображене почут-

тя власної гідності народжує потужний протест). Завдяки цьому дослідженню ми виносимо поряд з самоповагою ряд ціннісних орієнтацій, які ми вважаємо компонентами почуття власної гідності: традиції, доброту, універсализм та самостійність. Поодинці чи разом у комплексі ці цінності присутні у людей з високо вираженою самоповагою, а, отже, вони допомагають співіснувати зі світом, взаємодіяти з оточуючими та самим собою і займають обов'язкове місце в прийнятті рішень, вчинках та думках.

Встановлено, що студенти 18-19 років і 20-21 років мають високу самоповагу. Висока самоповага властива 75-82% досліджуваних відповідно, сприяє особистісному розвитку, самоствердженню в соціумі та малій групі. Низька самоповага заважає індивідуальному зростанню, гальмує розкриття індивідуальності, провокує комплекси, які ускладнюють взаємини. Такими, наприклад, є комплекс неповноцінності — перебільшене почуття власної слабкості та неспроможності; комплекс перевищення — тенденція перебільшувати свої фізичні, інтелектуальні, соціальні якості й здібності.

Ми виявили, що самостійність, досягнення та універсализм є головними характеристиками людей з високою самоповагою, адже саме ці якості потрібні для успішної активної діяльності та адекватного світосприйняття. Самостійність активує внутрішнє бажання руху вперед, виявляється у пошуках нових можливостей та ідеалів, досягнення є самоціллю та черговим етапом, однією зі сходинок до нових вершин, а універсализм можливий тільки в тому випадку, коли людина позитивно сприймає, адекватно оцінює свої можливості та може їх використовувати.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні впливу ціннісної складової на формування почуття гідності, у подальшій розробці й дослідженні структурних компонентів цього психологічного феномену.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності : навч. посібник / І. Д. Бех. – К. : «Академвидав», 2009. – 248 с.
2. Зайцева Ю. Е. Чувство собственного достоинства как психологический феномен : автореф. дис ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Ю. Е. Зайцева. – СПб., 2003. – 28 с.
3. Смирнова М. В. Методика диагностики терминальных ценностей личности / М. В. Смирнова // Вестник Самарской гуманитарной академии. Серия «Психология». – 2011. – № 2 (10). – С. 135–145.
4. Чиренко Н. В. Почуття власної гідності: структура поняття / Н. В. Чиренко // Позашкілля. – 2009. – № 9 (33). – С. 4–5.
5. Кадишева Л. Б. Психологічні детермінанти почуття власної гідності : автореф. дис ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Л. Б. Кадишева. – Одеса : Б. в., 2011. – 20 с.
6. Рибалка В. В. Честь і гідність особистості як духовні засади творчої праці: культурно-психологічні та аксіопсихологічні аспекти проблеми / В. В. Рибалка // Особливості підготовки сучасного фахівця. – 2010. – № 1. – С. 18–26.

7. Шаракшанэ С. А. Достоинство человека: опыт философско-антропологического осмысления : автореф. дис ... канд. філософ. наук : 09.00.13 / С. А. Шаракшанэ. – Ростов-на-Дону, 2007. – 29 с.

8. Щербатюк Б. А. Гідність як особистісна і соціальна цінність / Б. А. Щербатюк, О. В. Стахмич // Український психологічний журнал. – 2017. – № 3. – С. 204–212.

References transliterated

1. Beh I. D. Psihologichni dzherela vyhovnoi' majsternosti : navch. posibnyk / I. D. Beh. – K. : «Akademvydav», 2009. – 248 s.

2. Zajceva Ju. E. Chuvstvo sobstvennogo dostoinstva kak psihologicheskij fenomen : avtoref. dis ... kand. psihol. nauk : 19.00.01 / Ju. E. Zajceva. – SPb., 2003. – 28 s.

3. Smirnova M. V. Metodika diagnostiki terminal'nyh cennostej lichnosti / M. V. Smirnova // Vestnik Samarskoj gumanitarnoj akademii. Serija «Psihologija». – 2011. – № 2 (10). – S. 135–145.

4. Chirenko N. V. Pochuttja vlasnoi gidnosti: struktura ponjattja / N. V. Chirenko // Pozashkillja. – 2009. – № 9 (33). – S. 4–5.

5. Kadisheva L. B. Psihologichni determinanti pochuttja vlasnoi gidnosti : avtoref. dis ... kand. psihol. nauk : 19.00.01 / L. B. Kadisheva. – Odesa : B. v., 2011. – 20 s.

6. Ribalka V. V. Chest' i gidnist' osobistosti jak duhovni zasady tvorchoi praci: kul'turno-psihologichni ta aksiopsihologichni aspekti problemi / V. V. Ribalka // Osoblivosti pidgotovki suchasnogo fahivcja. – 2010. – № 1. – S. 18–26.

7. Sharakshanje S. A. Dostoinstvo cheloveka: opyt filosofsko-antropologicheskogo osmyslenija : avtoref. dis ... kand. filosof. nauk : 09.00.13 / S. A. Sharakshanje. – Rostov-na-Donu, 2007. – 29 s.

8. Shherbatjuk B. A. Gidnist' jak osobystisna i social'na cinnist' / B. A. Shherbatjuk, O. V. Stakhmych // Ukraїn's'kyj psihologichnyj zhurnal. – 2017. – № 3. – S. 204–212.

Abstract

Shcherbatjuk B. A.,

PhD (Candidate of Psychological Sciences)

Stakhmych O. V.,

4th year student

department of social psychology

COMPARATIVE VALUATION ANALYSIS IN THE STRUCTURE OF HUMAN DIGNITY

Understanding the notion of «dignity» reaches to the sphere of human morality with its basic formations, such as justice, respect for other people's lives, benevolence, nobility etc. Dignity is a traditional spiritual value, but its concrete understanding and role in the development of

personality have historically undergone significant changes. The analysis of psychological literature allows to determine the following features of the formation of moral self-consciousness, which determine the development of moral feelings: the emergence of deep psychological mechanisms moral self-identification; development of moral reflection; the emergence of the ability to analyze their actions on the basis of moral criteria, which predetermines the development of moral self-esteem; actualization of the motivation of his behavior by moral content, sense of duty, altruistic attitudes; the emergence of a conscious acceptance of social requirements, etc. By Bech, a sense of dignity - is the awareness of the personality of his own self-worth and emotional and valuable experience of its totality of their moral values. The notion of «dignity», according to Rybalka, reflects the self-awareness and experience of a person of his individual, intimate value.

The experience of its value as conditional / unconditional, reflected in the significance of self-esteem, manifests itself in the peculiarities of the emotional reaction to situations interpreted as related to a «self-esteem». Attitude to self-esteem as the highest value enhances the experience of rest and satisfaction from such situations, high significance - causes a sharp experience of satisfaction or annoyance, depending on the prediction of the situation, the average significance associated with fear and confusion in such situations, and low - with calm. The acutest emotional experiences are experienced by people with low self-esteem. People with a high self-esteem of this quality react to situations of threat of dignity less than the degree of dignity of their behavior.
